

DİLSEL BELİRLEMECİLİK HİPOTEZİ* VE ARAP DİLİ**

Yazar: Abdullah Hamid HAMED***
Çeviren: İbrahim Emre ÖZDOĞAN****

Ön Söz

Dilsel belirlemecilik hipotezi; dilbilim ile felsefe, -özellikle bilişsel- psikoloji, antropoloji ve epistemoloji gibi dil unsurunun önemli bir rol oynadığı diğer bilim dallarında tartışmalı düşünsel konulardan biridir. İlgili hipoteze dair bu çalışmanın da eksenini oluşturan dil ile düşünce arasındaki ilişki, on yıllardır birçok araştırmacının dikkatini çekmiş, çekmeye de devam etmektedir. Araştırma; özellikle bu ilişkiyi ele alırken, dilin düşünce oluşumu ya da düşünce sürecindeki rolüne odaklanmaktadır. Bir başka deyişle; “Dilsiz bir düşünce ya da düşünme eylemi var mıdır?” ve “Dil, düşüncenin çerçevesini belirler mi?” sorularına cevap aramaktadır. Diğer taraftan, bu konuyu ele alırken izlenen yöntem ve deliller doğrultusunda görüş ayrılıkları da meydana gelmiştir.

Kökleri, 17 ve 18. yüzyıllarda ortaya çıkan Alman dil ve felsefe çevreleri ile Amerikan dil çevrelerine uzanan ve bu konudaki görüş ayrılıklarını ele alan akımlardan biri, dilsiz düşünmenin mümkün olmadığını; aksine dilin, düşüncenin içinde olduğu bir kap mesabesinde olduğunu savunmaktadır. Buna göre de dilsiz

* “Linguistik Determinizm” diye de anılmaktadır.

** *Âlemu'l-fikr*, vol. 28, no: 3, March 2000, ss. 9-28’de neşredilen العربية واللغة العربية الحتمية اللغوية واللسانية başlıklı makalenin çevirisidir. Makalenin bütün hakları المجلس الوطني للثقافة والفنون والآداب kurumuna ait olup çeviri, ilgili kurumdan alınan basım izni doğrultusunda yapılmıştır. Çeviri çalışmasında; paragraf başlangıçları Türkçe okuyucuların zihin şemasını gözeterek düzenlenmiş, dipnot açıklamaları konu bütünlüğü sağlamak amacıyla yazar ya da çevirmen tarafından verilmiş, bu da çevirmen için “(ç.n.)”, yazar için “(y.n.)” kullanılarak ayırt edilmiş, başlık numaraları Türkiye Cumhuriyeti’nde yaygın kullanıldığı üzere “ön söz” ve “sonuç” bölümleri numaralandırılmadan yeniden düzenlenmiştir. (ç.n.)

*** Ümmü'l-kurâ Üniversitesi. İngiliz Dili Bölümü. Mekke. (Bu dipnottaki bilgi, makalenin yazıldığı tarih gözetilerek verilmiştir. Yazar hakkında başka bir bilgiye erişilememiştir.)

**** ibrahimozdogan147@gmail.com; ORCID: 0000-0002-8336-2044. DOI: 10.61134/audodilder.1441477

bir düşünme gerçekleşemez. İşte böylece dil ile düşünce arasındaki ilişkinin determinizmi (zorunluluğu) ile dilin, konuşanların düşünme biçimi üzerinde belirleyici olduğu savı meydan gelmiştir. Öyleyse dilin yapısı ve sistemi, özellikle de sentaktik ve semantik bileşenleri, belirli bir düşünme şeklini o dilin konuşanlarına dayatmaktadır. Başka bir deyişle; kişi, dilinin esiridir ve ondan kopamaz.

Arap ve Arap olmayan pek çok araştırmacı, Arap diline saldırmak ve onu eksiklik ile dilsel yoksunluk töhmeti altında bırakmak amacıyla, bilimsel araştırma adı altında dilsel belirlemecilik hipotezini ele almıştır. Çünkü onların iddialarına göre Arapçanın linguistik yapısında, diğer dillerde -özellikle de Avrupa dillerinde- var olan gramer kategorileri bulunmamaktadır. Tabiatıyla, hipotezin iddialarına uygun olarak hedef edindikleri bu ithamı, bu çalışmada açıklanan düşünsel, bilişsel ve kültürel başka bir itham takip etmektedir. Bu ikinci ve yanıt niteliğindeki itham ise genel olarak bu hipotezi savunanların yanlışlarını ortaya koymayı, üzerine kurulu olduğu tutarsız ve zayıf temelleri açığa çıkarmayı ve kimilerinin Arap diline ilişkin çalışmalarının zaman zaman yazılan ve Arap-İslam toplumunun bileşenleri hakkında düşünce ve medeniyet temelli şüphe uyandırmayı hedefleyen bölümlerden biri olmanın ötesine geçmediğini göstermeyi amaçlamıştır. Çalışma, bu töhmeti reddetmeye değil, tamamen ilgili hipotezin geçerlik boyutuna ışık tutmaya ve Arap dilinin -ister linguistik ister bilişsel olsun- modern ve kapsamlı düşünsel gelişmelerin karşısındaki yükseliş gücünü ortaya koymaya odaklanmaktadır.

1. Dilsel Belirlemecilik Hipotezi

Dilsel belirlemecilik; dilsel görelilik hipotezinin radikal yönünü temsil etmektedir. Bu hipotezin ılımlı yönü "dil ile düşünme eylemi ile bilgi süreci üzerinde rolü olduğu" temeline dayanmaktayken (Penn, 1966: 14) sözü edilen radikal yön, "dil ile düşünmenin içinde bulunduğu bir kap mesabesinde olduğu ve dil ile düşünce arasında organik bir bağın varlığı" temeline dayanmaktadır. İşte bu ikinci yön, ilgili hipotezi savunanların yazılarında gözlemlenen unsurdur. Bu kişiler, yazıları ara ara "ılımlı" olmakla nitelense de dilsel göreliliğin radikal yönü olan dilsel belirlemeciliğin savunucularıdır.

Genel olarak dilsel belirlemecilik hipotezinin tarihi, Alman düşünürlerin, özellikle de 18. yüzyılda Herder ve 19. yüzyılda Humboldt ile yine 19. yüzyılın Sapir ve Whorf gibi Amerikan düşünürlerinin yazılarına dayanmaktadır. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki dil ile düşünce arasındaki ilişkinin araştırılması, antik Yunan medeniyeti ile Eflatun ve Aristo gibi Yunan filozofların yazılarına uzanmaktadır. Her halükârda, yeni-eski olarak nitelenen hipotez, Sapir ve Whorf'un yazılarıyla aynı

yüzyılın ilk yarısında yeniden gündeme gelmiştir. O kadar ki “Sapir-Whorf Hipotezi” olarak anılmaya başlamıştır.

Humboldt, dilin düşünceyi belirlediği ve bu ikisinin ayrılmaz birer parça olduğu görüşünde daha da ileri giderek, dilin düşüncenin kendisi olduğunu iddia etmiştir. Bu konuda şunları söylemektedir: “Dil, düşüncenin temel unsurudur. Düşünce ve dil, ayrılması mümkün olmayan tek bir olgudur.” (Humboldt, 1988: 54). Başka bir bağlamda ise “Dilimiz olduğundan değil, dilin kendisi olduğumuzdan insan sayılırız.” demektedir (Anshen, 1993: 12). Sapir de büyük ölçüde buna paralel olarak bir dili konuşanların, aslında bu dilin elinde olduklarını savunmaktadır (Sapir, 1929). Bir başka yerde de dilsiz düşüncenin oluşamayacağını belirterek “Birçok insanın, dil olmadan düşünme ve açıklama eylemlerinin gerçekleşebileceği düşüncesi, kuruntudan ibarettir.” sözünü eklemektedir (Sapir, 1921: 15). Whorf ise dil ile düşünce arasındaki ilişki ya da dilin düşünce üzerindeki hakimiyeti konusundaki bakış açısını şöyle ortaya koymaktadır: “Her dilin linguistik sistemi (bir başka deyişle sentaksı), yalnızca düşünceleri ifade ederken kullanılan bir araç değildir. Aksine, izlenimlerini analiz etmesi ve düşünsel birikimini sentezlemesi için kişinin düşüncelerini oluşturan ve onun zihinsel enerjisini yönlendiren unsurdur. Düşüncelerin şekillenmesi, eskiden rasyonellikle nitelenen bağımsız bir süreç olmayıp küçük ya da büyük farklılıklarla diğerlerinden ayrılan belirli bir sentaksın parçasıdır. Biz, doğayı ana dillerimizin belirlediği çizgilerde inceliyoruz... Doğayı bölüyor, kavramlar halinde düzenliyor ve bu kavramlara anlamlar yüklüyoruz. Çünkü biz, bu şekilde doğayı düzenlemeyi amaçlayan anlaşmanın taraflarıyız. Bu anlaşma; dili konuşan toplumların tümünde geçerlidir ve dil kalıplarımızda kodlanmıştır.” (Whorf, 1956: 212-214). Öyle görülüyor ki Whorf, dil ile düşünce arasındaki ilişki hipotezine “ampirik epistemoloji” olarak bilinen yeni bir bilişsel boyut kazandırmıştır (Gumperz-Levinson, 1996: 21).

Sapir ve Whorf, Kızılderili dillerine dair pek çok alan çalışmaları ışığında, onları dilsel belirlemecilik hipotezine götüren sonuçlara ulaşmıştır. Örneğin Whorf; Hopi dilinde¹ geçmiş, şimdiki ve gelecek olmak üzere üç fiil yapısının var olmasına karşın, görünürde geçmiş zaman ile şimdiki zaman arasında bir ayrım gözetilmediğini fark etmiştir (Whorf, 1956: 212-214). Ona göre bu dilde eylemin gerçekleşme zamanı, zaman biriminin hassas bir şekilde gözetildiği ve “Avrupa’nın Standart Dil Ortalaması”² ismini verdiği karşılaştırma kriterlerine giren benzer dillerden farklıydı.

¹ Hopi dili, Arizona’da yaşayan bir Kızılderili halkı olan Hopilerin kendi evrenleri hakkında konuşma şeklini çerçeveler. (ç.n.)

² Orijinal ismiyle “Standard Average European”, Whorf tarafından Hint-Avrupa dillerinin ortak özelliklerini gruplandırmak amacıyla ortaya atılan bir kavramdır. (ç.n.)

Buraya kadar anlatılanlar, dilsel belirlemecilik hipotezinin tarihi ve ilkelerine ilişkin kısa bir bakıştır.

2. Arapçaya Yönelik Sistem Eleştirisi

Çalışmanın bu bölümünde, Arap dili ve bu dilin sistemi hakkındaki yoksunluk ve eksiklik ithamları üzerinde duracağız. Bu bölüm, öncelikle birtakım ithamların aktarımını, ardından -çalışmanın gelecek bölümündeki esaslı ve kapsamlı bir yanıtın önce- bu ithamlara karşı temel ve ilkesel bir yanıt içerecektir. Gelecek bölümde ise genel olarak Arapça ve diğer dillere yönelik ithamlara yanıt vermek üzere yeterli ve kapsamlı olmasını umduğumuz deliller sıralanacaktır. Öncelikle Arapça ve diğer diller hakkındaki itham ve iddiaları içeren çalışmaların; teorik ve pratik paydada geçerliği şüpheli kaynakçalara sahip olmaları ile -ileride açıklanacak- objektif araştırma yönteminden uzaklığı nedeniyle bizatihi yöntem eksikliği ve entelektüel yoksunluk ile nitelendiğini belirtmek gerekir.

Shouby, Arapçaya yönelik saldırısında, "Arapçanın soyut düşünceleri özümseyemeyeceği, bunu yapsa bile Arap dili sentaksının doğası gereği bunu ifade yolu olarak kullanmasının zor olduğu" görüşündedir. Ona göre; Arapçadaki yüzlerce eş anlamlı kelime, fasih ve lehçe olmak üzere ikil dil düzeyi ve kapalı anlatım, dildeki esneklik ve uyumu; bu da kişinin kendini ifade etmesi ile düşüncenin dile dönüşümündeki şekillenme sürecinin düşünsel boyutunu engellemektedir (Shouby, 1951). Bu görüşe yanıtımız ise şöyledir: Bu araştırmacı, Arapçanın tarihi ile bu dilin taşıdığı inanç, edebiyat, düşünce, felsefe, tartışma, açıklama, soruşturma ve çekişmeyi okumuş mudur! Arap-İslam kültürü ile diğer kültürlerden edindiği ve bugün bile sayesinde erişebildiğimiz büyük bilgi hazinesi bize ulaşmamış mıdır! Bu araştırmacının bu konuyu ele alışı, Edward Said'in [Shouby hakkında söylediği] "dilin doğası ve çalışma şekli hakkında net bir düşünceye dayanmayan son derece basit bir fikir" görüşünde olduğu gibi apaçık ortadadır (Said, 1978: 320). Zira bu araştırmacı, iddialarının doğruluğunu ispatlamak için Arap edebiyatından bir tane bile ikna edici delil ortaya koymamıştır. Said, son olarak Arap dilinin Arap aklına etkisinin varlığı hakkındaki bir soruya alaycı bir şekilde şöyle cevap vermektedir: "Bu kesinlikle, oryantalizmin uydurduğu hayali bir dünyanın ürünüdür." (Said, 1978: 320).

Patai ise (1973), çirkin gördüğü birtakım retorik niteliklere yoğunlaşmaktadır. Oysa bunlar Avrupa dillerinde de bulunmaktadır (Justice, 1987). Bu araştırmacı, Arapçadaki zaman konusuna ise daha fazla önem vermektedir. Ona göre Arapça, Avrupa dillerinden farklı olarak fiillerdeki zaman konusunda ayrıntılı bir sisteme ihtiyaç duymaktadır. Tabiatıyla da bu görüş, Arap kelimada incelik ve açıklık gereksinimi gibi olumsuz düşünce sonuçlarına yol açacaktır. Biz ise bu araştırmacının,

evrensel dil bilgisi kurallarının varlığına aykırı olmamakla birlikte her dilin yapı ve ifade gücü bakımından kendisine özel bir sistemi olduğu gerçeğini görmezden geldiğini düşünmekteyiz. Yine de Arapça ve diğer Sâmi dillerdeki zaman konusu, bu dillerdeki zaman gerçeğini eleştiren oryantalistlerin ilgisini çekmiştir (Matlabî, 1986: 34). Dil âlimi İbrahim es-Sâmerrâî, oryantalistlerin zaman konusundaki iddialarını şöyle yanıtlamaktadır: “Arap olmayan bir grup araştırmacının ‘zaman olgusunun temel bir gereklilik olmadığı, Arapçadaki fiil yapısının zaman olgusuyla kullanımının ise yeni ortaya çıktığı’ yönündeki söylemleri doğru değildir.” (es-Sâmerrâî, 1983: 22-23). Bu oryantalistlerin araştırmaları dikkatli bir şekilde incelendiğinde, senkronik³ ve diyakronik⁴ kavramlarını (Matlabî, 1986: 91) karıştırdığı anlaşılmaktadır. Arap dilindeki zaman olgusunun, bağlamla sıkı bir ilişki halinde olduğu ve bu dilde zaman bilgisini aktarmak için çeşitli araçlar ile farklı yöntemlerin bulunduğu kesindir (Enîs, 1970: 166). Öyleyse Patai’nin Arap dilindeki eksikliğe ilişkin görüşü, esasında bu araştırmacının tespit ve dikkat eksikliğidir. Zira insanlığın tüm dilleri, kendi sistemikleri içinde eksiksiz görülmektedir. Örneğin; akrabalık bildiren iki terim olan “amca” ile “dayı” isimlerinin İngilizcede tek bir kelime olarak “uncle” ile karşılık bulması, özellikle Arapça karşısında iki kelimeyle karşılanmaması nedeniyle bir eksiklik mi ifade etmektedir? Aynı durum, “niece” kelimesi için de geçerlidir. Bir başka örnek olarak; öznenin “by” edatı ile verildiği İngilizce cümlelerdeki edilgen yapıyı inkâr edebilir miyiz! Zira bu kullanım, Arapçada olduğu gibi, öznenin düşürülmesinin zorunlu olduğu edilgen yapı anlayışına tamamen aykırıdır. Sonuç olarak Mâlik el-Matlabî, “Bir dilde eksiklik olduğu söylemi yanlıştır. Çünkü dilsel bir eksiklik ya da üstünlük değil, dilsel bir düzen vardır.” (Matlabî, 1986: 87) vurgusuyla taşı gedğine koymuştur. İşte bu, modern dilbilimin ortaya koyduğu bir gerçektir.

Son olarak Laffin (1975: 75), -kendine göre- Arapçanın dil sisteminin doğasını göz önüne alarak, bu dilin akıl yürütme aracı olabileceği konusunda kuşku uyandırmaktadır. O -kendine göre-, Arapçanın morfolojik yapı takıntısı (!) nedeniyle, bu dilin yabancı kelimeleri kapsayamayacağı ithamında bulunmaktadır. Oysa işitsel ve yazılı olarak Arap kelimelerini inceleyen herkes, bu iddiayı çürütebilir. Zira Arap dili, Arapçalaştırma ya da eş anlamlı sözcükler türetme yoluyla geçmişte de şimdi de yabancı terimleri içerecek kapasiteye sahip olmuştur. Öte yandan Arap dilinin morfolojik sistemi, etkin ve üretken kullanıldığı takdirde bu dili zengin kılan en önemli unsurdur. İşte bu çaba, pek çok araştırmacının gerçekleştirdiği ve üretim,

³ Eş zamanlık ifade eden bu kavram, anlambilim dalında bir dilin belirli bir dönemine ilişkin incelemeyi ifade eder. (ç.n.)

⁴ Art zamanlık ifade eden bu kavram, anlambilim dalında bir dilin tarihsel gelişim ve değişim sürecini dikkate alarak incelemeyi ifade eder. (ç.n.)

türetim ve kurallı ta'rîb (Arapçalaştırma) yoluyla dilin önünü açma çağrısında bulunduğu olgudur (Said, 1997: 42). Arapçanın mantığı hakkındaki söylemini ispatlamak üzere hiçbir delil getirmeyen Laffin, -bu durumda- palavracılıktan öteye geçmemektedir. Eğer bu iddia doğru olsaydı, olumsuz sonuçları, Arapça konuşan toplumların yaşamını etkiler; biz de bu etkiyi entelektüel kargaşa, geçmiş yüzyıllarda patlak verdiği varsayılan bilişsel tökezleme ve aynı şekilde yaşamamız beklenen sorunlar ile fark ederdik.

Batılıların ortaya koymasıyla dilsel belirlemecilik hipotezinden oldukça etkilenen Arap düşünür ve filozoflar da bulunmaktadır. Bu çalışmada, önde gelen iki düşünürün görüşlerini ele alacağız: Muhammed Âbid el-Câbirî ile Zekî Necîb Mahmûd. Câbirî (1994: 86); Arap dilinin, biri tarihsel olmamak diğeri ise duyusal olmak üzere iki niteliğe sahip olduğu görüşündedir. Ona göre Arap dili, ilk çağlardan beri "mumyalanmış" olup ilerleyen yüzyıllardaki yeniliklere ayak uyduramamıştır. Çünkü bâdiye ve çöl halkının yaşamını betimleyip aktarmaya çalışmıştır.⁵ Bu bağlamda Câbirî, şöyle iki soruyu gündeme getirmektedir: "Bu söz, geçmişte de bugün de önemli ve seçkin bir merkez konumunda olan ve asırlar boyunca bir düşünce, edebiyat, bilim ve felsefe taşıyan küresel bir dil hakkında nasıl geçerli olur?"; Bir başka açıdan ise "Günümüzde kullandığımız Arapça, Câhiliye Dönemi'ndekinin aynı mıdır?". Câbirî bu dili, câhiliye dönemini izleyen tarih aşamaları ile günümüz arasında karşılaştırmaktadır. Buna göre; dilin fonetik nitelikleri ile sentaktik kurallarına hanel gelmediği sonucuna varmıştır. Ancak bu karşılaştırmada kelime ve deyişlerin durumu nedir? Kuşkusuz kelime ve deyişler de Arap dilinin geçirdiği her çağa uyum sağlamış; tüm nitelik ve ayrıcalıklarıyla birlikte sistem ve kapsam yönlerinden her çağı özümseyebilmiştir. Aslında bu uyum, ilkel yaşamın hakim olduğu kırsalda ya da bilgisayar ile bilgi devriminin ayrıcalıklı kıldığı ve modern yaşamın hakim olduğu gelişmiş endüstri toplumlarındaki insanlığın tüm dillerinde beklenen doğal bir durumdur. Câbirî, genel olarak dil ile düşünce arasındaki ilişki hakkında ise şunları söylemektedir: "Dil, yalnızca doğal koşulları yansıtmaz. Aynı zamanda bu yansıyı farklı mekân ve zamanlara da taşır. Böylece dil, temel bir etken, bazen de konuşucularının bakış açılarını belirleyip şekillendirme konusunda kritik bir unsur haline gelir." (Câbirî, 1994: 86).

Fransız düşünürlerin görüşleri etkisinde kalan Zekî Necîb Mahmûd'un görüşü ise (1973: 205) "dilnin düşüncenin kendi olduğu, herhangi bir düşünce değişiminin,

⁵ Câbirî ilgili eserinde; Arap dilinin din dili olması nedeniyle kutsiyetinin tahkir edilmesinin önüne geçmek adına nahiv bilginlerince şiddetle sınırlandırıldığını; bunun da dönüşüm imkânının daralması ve yeni dünya algısından mahrumiyete yol açtığını belirtmektedir. Bu yönüyle "tarihsel olmamak", dünyadaki değişimlere kapalı olmak; "duyusal olmak" ise düşünsel, kültürel vb. kavramlara karşı hassasiyet düşüklüğünü ifade etmektedir.

dönemin düşünce sahibi toplumunun kullandığı dilin doğasındaki önemli bir değişikliğin ardından gelmesi gerektiği” şeklindedir. Buna göre bir düşünce devrimi, öncesinde bir dil devrimini gerektirir. Ancak bu görüşe verilecek yanıt, İslâm’ın ortaya çıkışıyla Arap yarımadasını kuşatan İslam düşünce devriminden önceki Arapça ile Rusya’daki komünist devrimin patlak vermesinden önceki Rusça ya da diğer diller ile düşünce devrimi süreçleri arasındaki ilişkinin bu düşüncesiz tutumun sahibine hatırlatılmasıyla mümkündür. Öyleyse Araplar ile Ruslar bu iki dili, öncelikle sözü edilen düşünce dönüşümlerini oluşturmak için mi dinamitlemiştir(?)

3. Dilsel Belirlemecilik Hipotezinin Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümü, ilgili hipotezin zayıf yönlerini açıklamak ve belirlemek amacıyla farklı açılardan incelenmesini içerecektir. Böylece bu hipotezin asılsız olduğunun ortaya çıkması, Arapça ve diğer diller hakkında sözü edilen ithamlar ile gelecekte belirmesi muhtemel diğer ithamlara yanıt olarak yeterlidir.

3.1. Hipotezin Aslı ve Delili

Hipoteze ilişkin en önemli konulardan biri, onun aslını belirleyen ve açıklayan delil ya da delillerdir. Ancak Sapir ya da Whorf’un yazılarında, hipotezin dayanağı olan ve sınırlarını çizebilecek belirli, hassas ve açık bir delil bulunmamaktadır. Zaten bu düşünürlerin yazılarında hipoteze dair yer alan bilgilerin tamamı da hassas ve anlamı kesin türden değildir. Aksine, kimi zaman anlaşılmaz olarak nitelenecek kadar abartılıdır. Öte yandan, önceki bölümlerde alıntılarımız, anlamı açık ya da genel nitelikli bilgiler de bulunmaktadır. Bu bağlamda Penn şöyle demektedir: “Hipotezin güncel kaynaklarının Whorf’un görüşlerinin içyüzüne ilişkin görüş ayrılıklarına değiniyor olması şaşırtıcı değildir.” (Penn, 1966: 14). Wells ise hipotezin aslında bir “kuruntu” olduğunu belirtmektedir (Wells, 1962: 703). Son olarak Wason ve Johnson-Laird, bu hipotezin gizemle kuşandığı görüşündedir (Wason-Johnson-Laird, 1977: 411).

3.2. Hipotez Delilinin Önem ve Kapsamı

Sapir ve Whorf’un, temel olarak sınırlı ve Kızılderili dillerinden alınmış delillere dayandığı açıktır. Bu sınırlı delil de birtakım gramer kategorilerini inceleyip onları “Avrupa dil ortalaması” olarak bilinen seviye ile karşılaştırmaktan ibarettir. Oysa bazı dillerde derinlemesine beliren farklılık yönleri; eksiksiz bir teori oluşturup büyük iddialar ortaya atmak için basit ve yetersiz deliller olarak görülür. Bilimsel araştırmaların öncelikli olarak delil sunmaya dayalı olduğu doğrudur. Ancak delilin yapısı ve gücü, özellikle büyük ve girift boyutları olan hassas bir konu ele alındığında

ve dil-düşünce ilişkisi gibi birden fazla bilim dalını ilgilendirdiğinde bir başka önemli parametredir.

Whorf'un, Avrupa dil sisteminin ortalama seviyesine ilişkin sağlıklı bir tanım ortaya koyamadığı açıktır. Zira gelecek zaman kipi, bir yardımcı fiil kullandığından geçmiş ve şimdiki zamandan farklıdır (Chomsky, 1973). Başka bir açıdan ise Whorf ve Sapir'in incelemeleri, teorik düzeyde kalmıştır. Örneğin Hopi dil sistemini, yalnızca formel paydada Avrupa dil sistemiyle karşılaştırmak, düşünme eylemi ile dil arasındaki ayrımı kesin bir şekilde ortaya koyamayacaktır (Chomsky, 1973: 2).

Geride anlatılanlara ek olarak; pek çok araştırmacının hipotezin geçerliğini kanıtlamak üzere farklı dillerdeki renk isimleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmaların sonuçları, yetersizliğin ötesinde düşüncenin dil üzerindeki etkisini gündeme getiren aykırı bir başka hipotezin önünü açacak şekilde aksi sonuçlar ile bu alanda önemli biyolojik etkenlerin var olduğu fikrini doğurmuştur. Harley, renkleri konu edinen bu çalışmaların sonuçlarının, -doğru bir okumayla- "anlayışın linguistik değil biyolojik faktörlerle ilgili olduğu"nu ortaya çıkardığı görüşünü savunmaktadır (Harley, 1995: 346). Bu görüş, daha önce Kay ile McDaniel tarafından, konunun kortikal temsilin bir ürünü olarak nörolojik düzeyde açıklanması gerektiği şeklinde gündeme getirilmiştir (Kay-McDaniel, 1978).

Dilsel belirlemecilik hipotezinin savunucuları, konunun inceliklerinin doğru bir şekilde görülmesini engelleyen büyük bir kargaşaya yol açan zaman olgusu hakkında önemli bir gerçeğin farkına varamamıştır. Bu gerçek, dilsel zaman ile kültürel zaman olmak üzere birbirine denk olmayan iki türün varlığıdır. Bu bağlamda Frawley, Hopi dilindeki zaman ile fiil ilişkisi hakkında şunu vurgulamaktadır: "Hopi dili hakkındaki -akademik olmayan- sıradan bir inceleme, bu dilin fiil kipleri ile zaman kavramlarından yoksun olduğunu ortaya koyabilir. Bu kavramlar, Hopi kozmolojisinde geçerliyse de Hopi dilinde zamanı ileten yapısal mekanizmalarla ilgisi yoktur." (Frawley, 1992: 339). Bu durum, kültür ile dil unsurlarını karıştırıp dilsel ve kültürel olanlar arasında ayırım yapmayan dilsel belirlemeciliğin temel zaaf noktalarından biridir (Fitouri, 1983: 274). Hopi dilinde fiil kipleri [ya da zaman] sistemi hakkında bir araştırma gerçekleştiren Malotki (1983: 77), bu dilin, zamanı açıklamak üzere kullanılan ve insanlığın diğer dillerinden farklı olmayan fiil kipini ifade eden geleneksel bir sistemi olduğunu belirtmiştir. Bu konuda rasyonel bir delil ortaya koymanın zorluğu, dilsel göreliliğin radikal yönüyle sınırlı olmayıp iddiayı destekleyecek nitelikte sistemli ve tutarlı bir delil ortaya koymanın zor olduğu ılımlı yönünü de kapsamaktadır. Çünkü Code'a göre böylesi bir delilin "insanlığın tüm dilleri ve lehçeleri ile her yer ve zamanda konuşulan dillerin yüzey yapılarından parça parça alınmış olması gerekir." (Code, 1980). Son olarak, geçmişte ve günümüzde bu

hipotez hakkında yazılıp çizilenler ile geçerliğini inceleme çabalarına rağmen bir araştırmacının şimdiye dek orijinal hipotez hakkında kapsamlı bir inceleme yapılmadığını zannederek açıklama yapması da ilginçtir (Lucy, 1992: 65).

3.3. Tek Dünya

Dilsel belirlemecilik hipotezinin iddialarına göre insanlar, dünya üzerindeki pek çok yaygın dilin varlığına bakılarak, fiziksel açıdan birden fazla dünyada yaşamaktadır. Çünkü her dil, evrenini sistemine uygun şekilde biçimlendirir. Bu iddiaya göre, Sâmi dillerin, Avrupa dillerinin, Afrika dillerinin ya da bu dil grupları içerisinde yer alan diğer dillerin şekil verdiği ve dil sistemlerinde çok yapıları olan farklı dünyalar bulunmaktadır. Aslında bu iddia, bilimin ortaya koyduğu “tek dünya” olgusuna aykırıdır (Gellner, 1988: 122)⁶.

3.4. Tek Görüş

Birden fazla dili iyi bilen kişiler, birçok dil sistemine sahiptir. Dilsel belirlemecilik hipotezinin iddialarına göre bu sistemler, kişilerin düşünsel çerçevesini belirlemektedir. Dolayısıyla bu kişilerin, içinde buldukları çevre hakkında birçok görüşü olmalıdır. Çünkü bildiği diller, kişiye hayli sentaktik kategori kazandırır. Örneğin, bir Arap’ın ana dilinin yanında İngilizce ve Çince bildiğini düşünelim. Bu kişi, bildiği dillerin üzerindeki etkisi nedeniyle türlü düşünce sistemlerine sahip olur. Buna göre, kişi çevresiyle birkaç düzeyde iletişim kuracaktır. Çünkü bu dillerin her biri, benzersiz birer zaman kipi ya da anlayışı sistemine sahiptir. Ayrıca bu iddialara göre, böyle biri karışık ve düzensiz bir davranış yapısına sahip olur. Aslına bakılırsa da hipotezin farklı dillerin birden fazla görüşün varlığına yol açtığı iddialarını doğrulayan hiçbir delil bulunmamaktadır (Steinberg, 1982: 110).

3.5. Sağır Dilsiz Düşünür

Konuşma dili kullanamayan sağır kimselerin, basit ve karmaşık düzeyde farklı zihin etkinliği gerektiren pek çok zihinsel fonksiyonu yerine getirebildikleri bilinmektedir. Bu durumda onlar, iletişimlerinde konuşma dili kullanan sıradan kişilerden farklı değildir. Helen Keller’ın bilinen durumu⁷, düşünme eyleminin dile

⁶ Kaynak, makalenin orijinal halinin metin içi gösteriminde “122. sayfa” olarak verilse de ilgili kitap bölümünün kaynakçada 181 ile 221 sayfaları arasında kapsadığı bilgisi verilmiştir. Bu çelişkiye yola çıkarak, kaynak olarak verilen kitap bölümünde yaptığımız inceleme, verilen bilginin 186. sayfada yer aldığını doğrulamaktadır. (ç.n.)

⁷ Helen Keller 1880-1968 yılları arasında yaşamış Amerikalı bir pedagoğdur. Neredeyse doğuştan denebilecek kör, sağır ve dilsizdi. (ç.n.)

gereksinim duymayabileceğini açıkça ortaya koyan bir örnektir (Steinberg, 1982: 110; Lennberg, 1967: 346).

Başka bir açıdan, afazi hastalığı nedeniyle dilin kısmen ya da tamamen işlev kaybına uğraması, -dilsel belirlemecilik hipotezinin iddialarına göre- bu hastalıktan muzdarip olan hastaların düşünme eylemlerinin niteliğini olumsuz şekilde etkilemektedir. Ancak gerçeklik, bu varsayımı doğrulamamaktadır. Çalışmalar, dil ile anlayış ya da bilginin büyük ölçüde birbirinden bağımsız olduğunu ortaya koymuştur (Blumstein, 1988: 230).

3.6. Dil Değişimi

Dilde meydana gelen bir değişiklik düşüncedeki değişiklik mi sonuçlanır? Dilsel belirlemecilik hipotezinden anlaşılan bunun doğru olduğudur. Öyleyse belirli bir düşünceyi ifade etmek için kullanılıyor olan bir yapı ortadan kalkıp yerine aynı amaçla başka bir yapı geldiğinde ne olacak? Frawley de (1992: 45) bunu şöyle örnekliyor: Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanılan İngilizcedeki subjonktif kip⁸, bugünlerde haber kipi ile karşılanıyor. Amerikalılar subjonktif kipi ifade eden "If this be the case" yerine "If this is the case" haber kipini kullanıyor. Bu noktada, "Amerikalılar, subjonktif kip yoluyla gerçekleştirdikleri düşünme eylemlerinde, bu kipin artık kullanılmaması nedeniyle boşluğa mı düşmüştür?" sorusu gündeme gelmektedir. İşte Frawley'in betimlediği bu sorunsal, bilişsel ve kültürel yönden dil yapısının niteliğini belirleme gereksiniminde saklıdır.

3.7. Dillerarası Çeviri Olanakları

Bu delil, dilsel belirlemecilik hipotezinin iddialarına karşı çürütücü ve güçlüdür. O kadar ki bu hipotezi kökten geçersiz kılacağı kesindir. Bu hipotezin iddialarına göre; bir dilden diğerine yapılan çeviri olanaksızdır hatta söz konusu dahi olamaz. Çünkü düşünceler, dil yapılarıyla organik bir yapıya sahiptir. Örneğin İngilizce dil yapısıyla oluşmuş bir düşünce, bu dil yapısının bir parçasıdır. Öyleyse bu düşünce, başka bir dilin yapısında yeniden oluşturulamaz. Çünkü bu iki yapı birbirinden farklıdır. Diğer dilde böyle bir yapı meydana getirilse de, çevrilmek istenen düşünce içeriğini bozacaktır. Feuer (1953: 95) de, bu belirlemecilik hipotezinin aslında "modern maskeli bir çeviri olanaksızlığı düşüncesi" olduğunu belirtmektedir. Oysa bir dilden diğerine yapılan çevirinin dün olduğu gibi bugün ve yarın da mümkün olduğu oldukça açık ve nettir. Çevirinin içeriğini oluşturan anlamlar, farklı dil yapılarıyla sağlanabilir. Bu konuda Arapçanın geçmişi ve bugün örnek verilebilir. Arapça uzun tarihi boyunca komşu olan ya da olmayan diğer dillerle temas ve

⁸ Dilek-şart kipi, gereklilik, istek vb. anlamlara karşılık gelen fiil kipi. (ç.n.)

etkileşimi aracılığıyla pek çok terim ve kavram edinmiş; o dillerin sistemini özümsemiştir. Fars, Yunan, Latin, Hint ve Kıptî dilleri ile İngilizce ve Fransızca gibi modern Avrupa dillerinden birçok kitap Arapçaya çevrilmiştir. Öte yandan Arap dili; astronomi, matematik ve felsefe gibi pek çok bilim dalını benimsemiş; buna karşın Arapça ile yazılan ve Arap ve Müslümanların ortaya koyduğu bilim külliyyatı diğer dillere çevrilmiştir. Bunun bir örneği de, eksiklik olmaksızın hassasiyet ve bütünlük içerisinde pek çok dil ve millete aktarılan İslam düşüncesidir. Bununla birlikte yine de çeviriye ilişkin önemli bir gerçek de görmezden gelinemez. Bu gerçek, her şeyin bir dilden diğerine aynı kolaylıkla çevirmenin pek de mümkün olmamasıdır. Kültürel olmayıp kolayca çevrilebilenler de vardır kültürel olup zor olanlar da. “Kar”ı ifade eden pek çok isim içeren Eskimo dili ile deve ve çöl yaşamına ilişkin pek çok isim içeren Arap dilinde olduğu gibi belirli bir şeye, türlerine ve niteliklerine işaret etmek üzere pek çok kelime barındıran diller vardır. Buna karşın ekvator bölgesinde kullanılan Afrika dilleri ise kara işaret eden bir kelimeye dahi sahip değildir. Çöl yaşamına ilişkin bir kelimeye sahip olduğundan emin olmadığımız Eskimo dili için de durum böyledir. Öyleyse bu konu, her şeyden önce görecelidir. Buna göre Hockett, “Diller arasında bulunan pek çok farklılık, bu dillerde ifade edilebilenler değil ifadedeki görece kolaylık hakkındadır.” (Hockett, 1968: 132) vurgusunda isabetli davranmıştır. Bu bağlamda Wardhaugh şöyle söylemektedir: “Konuşucunun istenen anlamı sağlayacak bir derecede sözü uzatabilmesi şartıyla her şey her dilde anlatılabilir.” (Wardhaugh, 1976: 74). Son olarak Whorf, inceleme alanı edindiği Hopiler’in bakış açısını İngilizceye aktardığında, İngilizcenin yapı özellikleri Hopi dilini konuşanların yaşam gerçeğini doğru bir şekilde betimleyemedi mi(?) İşte bu, insanoğlunun dillerinin uyumu ile bu dillerin farklı görüşleri ifade edebildiğinin yeterli bir delilidir.

3.8. Evrensel Dil bilgisi

Dil bilgisinin “evrensel” türü, modern dilbilimin ulaştığı en önemli başarılarından biridir. Pek çok dilbilimci buna önem vermiş, dil çalışmalarının çoğu bu türün prensip ve doğasını keşfetmeye odaklanmıştır. Noam Chomsky (1965), dilbilim devriminin fitilini ateşledikten sonra birçok araştırmacının dikkatini çekmiş, “Aspects of The Theory of Syntax” isimli eserinde önce “evrensel dil bilgisi”, ardından evrensel dil bilgisinin iki bileşeni olan “prensip ve parametreler” fikrini ortaya atmıştır.

Chomsky'nin dil teorisine göre diller, üretici ve dönüşümsel dil bilgisi kuralları⁹ içerdiğinden "derin yapı"larında ve temel bileşenlerinde benzerdir. "Yüzey yapı" ise farklı ve çeşitlidir. Genellikle "derin yapı"nın gerçeğini yansıtmaz.¹⁰ Bu bağlamda Chomsky ve diğer dilbilimcilerin delil olarak kullandığı pek çok örnek vardır. Ancak burada dilbilim alanında kabul görmüş bir açıklama getirilmenin anlamı yoktur. Chomsky, "yüzey yapı"dan söz ederken, onun düşünen ya da alıcı olan tarafı anlam gerçeğine iletmediğini, anlam içeriğini ise bildirmediğini vurgulamaktadır (Chomsky, 1972: 37). Bu gerçek ile evrensel dil bilgisinin doğası ışığında, genel olarak insanoğlunun dillerinin "derin yapı"sının herhangi bir dilde herhangi bir düşünceyi ifade edilebilir kıldığı söylenebilir. Dilsel belirlemecilik hipotezi savunucuları ise ciddi çeşitliliğe sahip "yüzey yapı"ya aldanmış, onu hipotezlerinin temeli edinmiş, böylece paralojizmlerine ulaşmıştır.

3.9. Önce Düşünce

Dilsel belirlemecilik hipotezi hakkındaki tartışma ve çekişmeler sansasyonel bir sonuç doğurmuştur. Bu da anlaşmazlığın eksenindeki yaklaşımların dönüşümüdür. Artık konuşulur olan, düşüncenin dil oluşumundaki rolü haline gelmiştir. Wason ve Johnson-Laird de düşüncenin dili belirlediği görüşündedir. Onlara göre bu hipotez daha rasyoneldir (Wason-Johnson-Laird, 1977: 411). Buna göre; Brown'ında savunduğu üzere (Brown, 1976) dil, deneyimi yansıtan bir ayna görevi görür ve bilişsel kategoriler oluşturmakta bağımsız değildir. Bu bağlamda Foss ve Hakes şöyle söylemektedir: "Herhangi bir dil sistemi, kurgusal yolla renkleri ayırıştırma serbestisine sahip değildir. Temel renklerin aralıkları arasında esnek sınırlar olsa da tüm dil konuşucuları temel renklerin mahiyetini aynı şekilde algılar." (Foss-Hakes, 1978: 392). Kay ve McDaniel da çeşitli kültürlerde var olan renkler hakkında yaptıkları araştırmaların sonuçlarına dayanarak şu neticeye varmışlardır: "Dilin anlayışı belirlediğini söylemek yerine anlayışın dili belirlediğini söylemek yakışık alır." (Kay-McDaniel, 1978).

Bilişsel psikolog Jean Piaget'in çalışmalarının, "önce düşünce ya da bilgi ardından bilişsel-evrensellerin inşası" fikrinin oluşumunda büyük bir etkisi vardır (Sinclair de Zwart, 1973: 12). Bu evrenseller, bireylerin konuştukları dillerin niteliğine

⁹ Üretici dönüşümsel dil bilgisi teorisi, bireyin ana dilinde konuşurken ortaya koyduğu yeteneği kodlamak ve anlamlandırmak amacıyla gündeme gelmektedir. Teori, dilde görünen yapılar kadar görünmeyen ve içsel düzeyde kalanlara da önem verilmesini gerektiğini öne sürer. (ç.n.)

¹⁰ Derin yapı adı verilen katman, cümlelerin semantik temelini oluştururken yüzey yapı, cümlelerin en son söylenmiş veya yazılmış halini, yani gerçekte üretilmiş biçimini ve fonetik unsurlarını temsil eder. Bir başka deyişle derin yapı, tüm dillerde var olan ve konuşucu zihninde kodlanmış halde bulunan ortak dil bilgisi kuralları ile unsurlar arası mantık uyumlarını; yüzey yapı, derin yapıdaki ortaklığın birtakım dönüşümler ile meydana gelen farklı telaffuzlarını ifade eder. (ç.n.)

bakılmaksızın benzer zihin etkinliklerini kullandıklarını belirtmektedir. Piaget (1963: 159), bilgi ya da kavrayışın dil oluşumundan önce geldiği görüşündedir. Bu düşünce, Macnamara ve Slobin gibi alan araştırmacılarının çoğu tarafından benimsenip geliştirilmiştir. Piaget, çocuklardaki bilişsel gelişimi dört aşamaya ayırarak dil ile düşünce arasındaki ilişkiyi gözlemlemiştir (Piaget, 1964: 7). İlk aşamada¹¹ bilişsel gelişimin sonucu olan dil, -İşlem Öncesi Dönemi de kapsayan- sonraki aşamalarda belirli bir rol oynar hale gelmiştir. Somut İşlemler Dönemi aşamasında ise düşünceyi şekillendirme veya sınırlarını belirleme düzeyine kadar çıkmasa da kaçınılmaz bir rol oynamaktadır. Ardından gelen Soyut İşlem Dönemi aşamasında dilin rolü kesin ve önemlidir. Ancak bu da düşünceyi kuşkuya düşüren ya da sınırlarını belirleyen türden değildir. Piaget'in teorisinden anlaşılan, dilin düşünme eylemi üzerinde belirleyici, belirli bir biçimi dayatıcı veya komuta edici olmayıp zihin etkinliklerinde kullanılan bir araç olduğudur. Öyleyse dil ile düşünce farklı şeylerdir. Piaget teorisinin ortaya koyduğu bu görüş, gerçekten dil ile düşünce arasındaki ilişkiye dair titiz ve şahanedir.

4. Linguistik ve Bilişsel İki Modern Teori Işığında Dilsel Belirlemecilik Hipotezi

Dilsel belirlemecilik hipotezinin içinde bulunduğumuz çağın ilk yarısında büyük bir ivme kazanmış olması dikkat çekicidir. Bu dönemde, dil bilgini De Saussure'nin kurmaya çalıştığı "yapısal dilbilim"¹² gelişmiş ve ilerlemiştir (De Saussure, 1959). Ardından Sapir ile dilin incelenmesi ve nitelenmesinde "davranışsal dilbilim"i kullanan Bloomfield'in (1933) yazılarıyla bu ivme artmıştır. Bloomfield, öne sürdüğü bu teoriyle dile ilişkin inceleme alanını, felsefe ile geleneksel düşünce kapsamından ayırarak bağımsız hale getirmeye çalışmıştır. Böylece dil çalışmaları, bu yüzyılın¹³ altmışlarının başlangıcı gibi yakın bir zamana dek psikolojik ve bilişsel araştırma alanına hâkim olan davranış psikolojisinin etkisinde kalmıştır.

"Yapısal dilbilim", insanoğlunun dillerinin büyük ölçüde birbirinden farklı olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, dillerin birbiriyle karşılaştırılmasında açıkça ortaya çıkmaktadır. Fonetik, morfolojik, sentaktik ve semantik sistemler, dilden dile değişim göstermektedir. Öyleyse diller arasında benzerlikler yok denecek kadar azdır. Olanlar da, -yapısalcılara göre- sınırlı olup inceleme, analiz ve betimleme için yeterli değildir. O kadar ki bu konu dil bilginlerinin ilgisini çekmemiş, böylece ihmal

¹¹ Piaget Teorisi; bilme, anlama, yorumlama ve öğrenme eylemlerini gerçekleştirmeyi sağlayan zihinsel etkinliklerin genel adıdır. Bilişsel gelişim teorisinin evreleri ise Duyusal Motor Dönemi (0-2 Yaş), İşlem Öncesi Dönem (3-6 Yaş), Somut İşlemler Dönemi (7-11 Yaş aralığı), Soyut İşlem Dönemi (12-16 Yaş) şeklindedir. (ç.n.)

¹² Dillerin yapısını incelemeyi amaç edinmiş olan, dili bir yapı olarak ele alan dilbilim akımı. (ç.n.)

¹³ Makalenin yazım tarihi göz önüne alındığında 1960'lı yıllardan söz edildiği anlaşılmaktadır. (ç.n.)

edilmiştir. Dil çeşitliliğinin, -antropoloji çalışmaları ile yapısal antropoloji dalının ortaya çıkmasıyla da belirlediği üzere- toplumların kültür çeşitliliği ile yapısalcılığın insanlığı ve insanlığın kültürlerini betimlemesi arasındaki eş zamanlıkla doğrudan bir bağı bulunmaktadır. Böylesi insanlığa ilişkin çalışmalardaki bu yapısal yerleşim, dilsel belirlemecilik hipotezinin Sapir ve Whorf'un yazıları aracılığıyla başka bir kisveyle yeniden gündeme getirilmesine yol açmıştır.

Modern dilsel belirlemecilik hipotezi, "yapısal" ve "davranışçı" düşünce koşullarında büyüyüp gelişmiştir. Ayrıca, psikolojide düşünme eyleminin yöntemi olan düşünce etkinliğinin kendi de insan aklının standart bir süreci olarak görülmüştür (Gumperz-Levinson, 1996: 31). İşte bu entelektüel, bilişsel ve linguistik iklim; uzun bir süre insanlığın çoğu bilgisinin temel kaynağını oluşturmuştur.

Ellili yılların sonları ile altmışların başında bu entelektüel iklimin duru semasını kara bulutlar kaplamaya; Chomsky'nin yapısal dilbilim teorisini yıkması ile konu, yöntem ve entelektüel çerçeveyi kapsayan önemli değişikliklere yol açtığı dilbilim devriminin fitilini ateşleyen yazılarının etkisiyle temelleri sarsılmaya başlamıştır.¹⁴ Sonuçta dilbilim, bilişsel psikolojinin bir dalı haline gelmiş; dil araştırması yöntemi olarak rasyonalizm, ampirizmin yerini; endüksiyon ise dedüksiyonun yerini¹⁵ almıştır.

İnsanlık dillerinin incelenmesine ilişkin gelişmelere psikolojinin benzer gelişmeleri eşlik etmiştir. Böylece uzun bir süre davranışçılığın egemen olduğu bu bilim dalı, bilişsel bir bilim dalı haline gelmiştir. Bu dönüşüm, Piaget ile Inhelder (1966) ve Ausubel ile onun peşinden gelenler gibi (Ausubel, 1978) bu yeni yönelimi seslendirenlerin yazılarında kendini göstermiştir. Böylece psikoloji, davranışçı teori ile onun düşünsel eksiklerinin etkisi altında kalmamıştır.

Bizler; dilin tanımı, bileşen sistemi, edinimi, bilişsel yönü, doğuştan gelen etkenlerin rolü ve dillerin birbiriyle ilişkisi konularında yeni düşünce ve anlayışlar doğuran dilbilim devrimi ile eski düşünce ve anlayışlar ile düşünme eyleminin iç ve dış zihin etkenlerinin rolünün terk edilip bilgiye ilişkin yenilerinin ortaya atıldığı psikoloji bilimi devrimi ile karşı karşıyayız. İşte bu iki devrim, dilsel belirlemecilik hipotezinin temellerini sarsmıştır. Çünkü Whorf'un sözünü ettiği dil, günümüzün aksine dar ve yüzeysel bir kavramdır. Günümüzde ise bunun aksine "içselleştirilmiş dil" olarak bilinen bir kavram bulunmaktadır (Chomsky, 1986: 21). Bunlara ek olarak; geleneksel ve davranışçı olarak tanımlanan düşünme eylemi artık bulunmuyor. Aksine linguistik ve kognitif çalışmalar, insan aklının bağımsız modüllere ayrıldığını

¹⁴ Bu entelektüel dönüşüm, dil bilgini Noam Chomsky'nin 1957 tarihli "Syntactic Structures" isimli kitabı ile Skinner'ın "Verbal Behaviour" isimli kitabını ele aldığı, 1959 yılında Language dergisinde yayımlanan ve "dil ediniminde davranışçı yaklaşım"ı çürüttüğü "Review of B.F. Skinner's Verbal Behaviour" başlıklı makalesinden sonra yaşanmıştır. (y.n.)

¹⁵ Deneyciliğin yerini akılcılık, tümdengelim yerini tümevarım almıştır. (ç.n.)

doğruluyor. Her modül, belirli zihin etkinliklerine özeldir. Örneğin; bu teoriyi savunanlardan biri olan Fodor (1983), düşünme sürecinin özünün evrensel olduğu ve tüm insanlar için bir birim olarak kabul gören ve dillerin kendisinde meydana gelen çeşitlilikle ilgisi olmayan içsel dilde şekillendiği görüşündedir. Bunun da ötesinde evrensel dil ile evrensel bilgiye ek olarak [tüm kültürlerdeki ortak değerler anlamında] evrensel kültürü inşa etmek üzere antropoloji alanında uzun zaman önce ortaya çıkan benzer bir düşünce eğilimi daha bulunmaktadır (Penn, 1966: 55). Bunca gelişme, dil ile düşünce arasındaki ilişkiyi konu edinen dilsel belirlemecilik hipotezini kaynak edinen iddiaların köklü bir şekilde tekrar gözden geçirilmesi için yeterli değil midir? Çalışmayı; Frawley'in dilsel belirlemecilik hipotezi hakkındaki keskin eleştirisindeki betimlemeyle bitiriyorum: "Sapir-Whorf hipotezinin var olmasının tek yolu yanlış olmasıdır." (Frawley, 1992: 50).

Sonuç

Çalışmada yer alan anlatıdan, dilsel belirlemecilik hipotezinin rasyonel ve güçlü temellere dayanmadığı anlaşılmaktadır. Bunun da ötesinde, ilgili hipotez, dilin düşünce ile düşünme eylemini belirlemedeki rolü hakkındaki iddiaları gerekçelendirerek insanlık dillerinin yüzeysel yapı farklılıklarından kaynak bulmaktadır. Bu hipotezin bünyesinde geliştiği dildeki yapısalcı anlayışın yıkımı ile evrensel dil fikrinin gündeme gelmesi, geçerliği hakkında kuşku olarak yeterlidir. Ayrıca psikolojide davranışçılıktan bilişselliğe geçiş ile evrensel bilgi kavramının ortaya çıkışı da bu hipotezin temellerini sarsan önemli bir etkidir. Geçerliğinin şüpheye düşürülmesinde etkili olan bir başka faktör de evrensel kültür kavramıdır. Bu kavrama göre, hipotezin, Arapça dahil olmak üzere insanlık dillerine saldırının çerçevesi ve kaynağı edinilmesi ile bu dillerin kusurluluk ve yapı yoksunluğu ile suçlanması; rasyonel açıdan niteliksiz, entelektüel ve bilişsel açıdansa yüzeyselliği ortaya çıkarmaktadır. Kuşkusuz dil, düşüncenin şekillenmesinde rol sahibidir. Ancak bu rol, şekillenmenin bir aracı olmaktan öteye geçemez. Düşüncenin kendisi ışığında şekillendiği bir çerçeve ya da kaynak değildir.

KAYNAKÇA

Anshen, R. (1993). Preface. İçinde Chomsky, N. (Yazar), Language and Thought (s. 9-12) Londra: Moyer Bell. 9-12.

Ausubel, D. vd. (1978). Educational Psychology: A Cognitive View. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Bloomfield, L. (1933). Language. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Blumstein, S. (1988). Neurolinguistics: An Overview of Language–Brain Relations in Aphasia. İçinde Newmeyer, F (Ed.), *Linguistics: The Cambridge Survey III Language: Psychological and Biological Aspects* (s. 210-236). Cambridge: Cambridge University Press.

Brown, R. (1976). Reference in memorial tribute to Eric Lenneberg. *Philosophy of Science*, 4(2), 125-153. doi: 10.1016/0010-0277(76)90001-9

Câbirî, M. A. (1994). *Tekvînu'l-'akli'l-'Arabî*. Beyrut: Merkezü dirâsâti'l-vahdeti'l-'Arabiyye.

Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structures*. The Hauge: Mouton.

Chomsky, N. (1959). Review of B.F. Skinner's *Verbal Behaviour*, *Language*, 35(1), 26-58. . doi: 10.4159/harvard.9780674594623.c6

Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Massachusetts: MIT Press.

Chomsky, N. (1972). *Language and Mind*. New York: Harcourt Brace and Co.

Chomsky, N. (1973). Introduction, Cohen R., *Language and Cognition (V-X)* New York: Me Graw-Hill Book Company.

Chomsky, N. (1986). *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*. New York: Praeger.

Code, L. (1980). Language and Knowledge. *Word*, 31(3), 245-258. doi: 10.1080/00437956.1980.11435693

De Saussure, F. (1959). *Course in General Linguistics*. Baskin W, Çev. New York: Philosophical Library.

Enîs, İ. (1970). *Min esrârî'l-luga*. Kahire: Mektebetu'l-Anclo Mısriyye.

Feuer, L. (1953). Sociological Aspects of the Relation between Language and Philosophy. *Philosophy of Science*, 20(2), 85-100. doi: 10.1086/287248

Fitouri, C. (1983). *Biculturalisme, bilinguisme et éducation*. Paris: Delachaux et Niestle.

Fodor, J. (1983), *The Modularity of Mind*. Massachusetts: MIT Press.

Foss, D.-Hakes, D. (1978), *Psycholinguistics: An Introduction to the Psychology of Language*. New Jersey: Prentice Hall.

Frawley, W. (1992). *Linguistic Semantics*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

Gellner, E. (1988). Relativism and Universals. İçinde Hollis M-Lukes Steven (Ed.), *Rationality and Relativism* (s. 181-221). Oxford: Basil Blackwell.

Gumperz, John J. ve Levinson, Stephen C. (1996). Introduction to part I. J. Gumperz ve S. Levinson (eds.), *Rethinking Linguistic Relativity* (21-36) Cambridge: Cambridge University Press. 21-36.

Harley, T. (1995). *The Psychology of Language*. London: Erlbaum (UK) Taylor and Francis.

Hockett, C. (1968). Chinese Versus English: An Exploration of The Whorfain Theses. İçinde Gleeson P.-Wakefield N. (Ed.), *Language and Culture* (s. 120-134). Columbus: Charles E. Merrill Publishing Company.

Humboldt, William. (1988). *On language: the diversity of human language-structure and its influence on the mental development of mankind*. Cambridge: Cambridge University Press.

Justice, D. (1987). *The Semantics of Form in Arabic: In the mirror of European Languages*. Amsterdam: John Benjamins.

Kay, P.-McDaniel, C. (1978). The Significance of the Meanings of Basic Color Terms. *Language*, 54(3), 610-646. doi: 10.2307/412789

Laffin, J. (1975). *The Arab Mind*. London: Cassell.

Lenneberg, E. (1967). *Biological Foundations of Language*. New York: Wiley.

Lucy, J. (1992). *Language Diversity and Thought: A Reformulation of the Linguistic Relativity Hypothesis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Malotki, E. (1983). *Hopi Time*. Berlin: Mouton.

Matlabî, M. (1986). *ez-Zaman ve'l-luga*. Kahire: el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-âmmetü li'l-kitâb.

Mahmûd, Z. N. (1979). *Tahdîdu'l-fikri'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'ş-şurûk.

Patai, R. (1973). *The Arab Mind*. New York: Charles Scribner's Sons.

Penn, Julia M. (1966). *Linguistic Relativity Versus Innate Ideas*. Paris: De Gruyter Mouton.

Piaget, J. (1963). *The Language and Thought of The Child*. New York: Harcourt Brace.

Piaget, J. (1964). *Development and Learning*. İçinde Ripple, R.E.-Rockcastle V.N. (Ed.), *Piaget Rediscovered* (s. 7-20). New York: Cornell University Press.

Piaget, J.-Inhelder, B. (1966). *The Psychology of The Child*. London: Routledge ana Kegan Paul.

es-Sâmerrâî, İ. (1983). *el-Fi'l: Zemânuhû ve Ebniyetuhû*. Beyrut: Muessesetu'r-risâle.

Said, E. (1978). *Orientalism*. London: Routledge and Kegan Paul.

Said, E. (1997). *es-Sekâfe ve'l-imberiyâliyye* (Kemal E. D., Çev.). Beyrut: Dâru'l-edeb.

Sapir, E. (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt Brace and Co.

Sapir, E. (1929). The Status of Linguistics as a Science. *Language*, 5(4), 207-214. doi: 10.2307/409588

Shouby, E. (1951). The Influence of the Arabic Language on the Psychology of the Arabs. *Middle East Journal*, 5(3), 284-302. doi: 10.1515/9783110815740.688

Sinclair de Zwart, H. (1973). Language Acquisition and Cognitive Development. İçinde Moore, T. (Ed.), *Cognitive Development and Acquisition of Language* (s. 9-25). New York: Academic Press.

Steinberg, D. (1982). *Psycholinguistics*. London: Longman.

Wardhaugh, E. (1976). *The Context of Language*. Massachusetts: Newbury House Publishers.

Wason, P.-Johnson-Laird P. (1977). *Thinking and Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wells, R. (1962). What Has Linguistics Done For Philosophy?. *Journal of Philosophy*, 59, 701-713. doi: 10.2307/2023151

Whorf, B (1956). *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. J. Carroll (eds.). Londra: MIT Press.